

Pardaqulov Asliddin Farxod o'g'li

Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat texnika universiteti

Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi talabasi

Karimova Komola Bahadirovna

Ilmiy rahbar:

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehnat xavfsizligining psixologik asoslari tahlil qilinadi. Mehnat jarayonida insonning ruhiy holati, stress darajasi, motivatsiyasi va diqqat-e'tibori xavfsiz ishlashga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maqolada psixologik omillarning mehnat xavfsizligiga ta'siri, xavfsiz ish muhitini yaratishda psixologik yondashuvning ahamiyati va inson omilining roli yoritilgan. Shuningdek, xavfsizlik madaniyatini shakllantirish va xodimlarning psixologik holatini yaxshilash bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Mehnat xavfsizligi, psixologik omillar, stress, charchoq, xavfsizlik, ruhiy holat nazorati, ish muhitini yaxshilash, baxtsiz hodisalarni oldini olish.

Abstract: This article analyzes the psychological basis of occupational safety. A person's mental state, stress level, motivation and attention during the work process have a direct impact on safe work. The article describes the impact of psychological factors on labor safety, the importance of the psychological approach in creating a safe work environment, and the role of the human factor. Also, recommendations are given on the formation of a safety culture and improvement of the psychological state of employees.

Key words: Labor safety, psychological factors, stress, fatigue, safety, control of mental state, improvement of working environment, prevention of accidents.

Аннотация: В данной статье анализируются психологические основы охраны труда. Психическое состояние человека, уровень стресса, мотивация и внимание в процессе труда оказывают непосредственное влияние на безопасную работу. В статье описано влияние психологических факторов на безопасность труда, значение психологического подхода в создании безопасной рабочей среды, роль человеческого фактора. Также даются рекомендации по формированию культуры безопасности и улучшению психологического состояния сотрудников.

Ключевые слова: Охрана труда, психологические факторы, стресс, утомляемость, безопасность, контроль психического состояния, улучшение условий труда, профилактика несчастных случаев.

"Xalqaro Mehnat Tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda har yili 2,3 millionga yaqin inson ish joyidagi baxtsiz hodisalar yoki kasb kasalliklari tufayli hayotdan ko'z yumadi. Ushbu holatlarning aksariyati inson omili va psixologik sabablar bilan bog'liq. Demak, mehnat xavfsizligini ta'minlash faqat texnik vositalar bilan emas,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

balki inson psixologiyasini ham hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim.” Zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida baxtsiz hodisalarni (jarohatlanishlar, shikastlanishlar, kasallanishlar, yong'inlar) ni kamaytirish muammosini faqatgina muhandislik uslublari orqali hal etib bo'lmaydi. Shu sababli, mehnat xavfsizligi psixologiyasi faoliyat xavfsizligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Tajribalarning ko'rsatishicha ishlab chiqarishdagi avariya va jarohatlanishlarning ko'pchiligi mashinalardagi muhandislik-konstruktorlik nuqsonlar yoki texnik va texnologik sabablar orqali emas, balki tashkiliy-psixologik, ya'ni xavfsizlik texnikasi bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lmaslik, yetarli darajada o'qitilmaslik, ishchining bilib bilmay xavfsizlik qoidalariga rioya qilmasligi, xavfli ishlarga maxsus o'qishlardan o'tmaganlarga ruxsat berish, ishga mutaxassislik bo'yicha qabul qilmaslik va shu kabi qator sabablar ta'sirida yuz beradi. Shu sababli, ko'pincha jarohatlanishlarning 60-70 foiziga bevosita jarohatlanuvchilarning o'zlari aybdor bo'ladi.

Xavfsizlik psixologiyasi deganda insonning mehnat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan psixologik bilimlardan foydalanish tushuniladi.

Xavfsizlik psixologiyasi mehnat faoliyati davomida yuz beradigan turli jarayonlarni, xususiyatlarni va holatlarni chuqur o'rganadi hamda tahlil qiladi. Shunga bog'liq holda, insonning ruhiy faoliyatini uch xil komponentga ajratish mumkin, ya'ni ruhiy jarayonlar, xususiyatlar va holatlar.

Ruhiy jarayonlar - ruhiy faoliyatning asosini tashkil etadi. Ruhiy jarayonlar bilish, emotsional va irodaviy sezish (his qilish, idrok etish, xotirlash) kabi turlarga bo'linadi.

Ruhiy xususiyatlar (shaxsiy fazilatlar). Ruhiy xususiyatlarga insonning xarakteri, dunyo qarashi, fikrlash qobiliyati, shaxsiy fazilatlariga esa intellektual, emotsional, axloqiy va mehnat qobiliyati hamda irodasi kiradi. Xususiyatlar turg'un va doimiy hisoblanadi.

Ruhiy holat - ruhiy jarayonlarga ijobiy yoki salbiy ta'sir etuvchi ruhiy faoliyat xususiyatini bildiradi.

Mehnat psixologiyasi vazifalari hamda mehnat xavfsizligi psixologiyasi muammolaridan kelib chiqqan holda, ruhiy holatni: ishlab chiqarish ruhiy holati va maxsus ruhiy holatlarga ajratish mumkin. Maxsus ruhiy holat ishlab chiqarish jarohatlari, shikastlanishlar va shu kabi ko'ngilsiz oqibatlar bo'yicha profilaktik tadbirlarni tashkillashtirishda yuzaga kelishi mumkin.

Insonning mehnat faoliyati samaradorligi (ish qobiliyati) ruhiy zo'riqish, ya'ni hayajonlanish darajasiga bog'liq holda o'zgaradi. Ruhiy zo'riqish ma'lum chegaragacha ish natijasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Lekin bu xususiyatni chegaradan, ya'ni kritik darajadan ortiq bo'lishi ish qobiliyatini pasayishidan tortib umuman yo'qolishigacha olib kelishi mumkin. Bunday ruhiy zo'riqish, chegaradan tashqari zo'riqish deb belgilanadi. Ishchining mehnat faoliyat davridagi me'yoriy ruhiy yuklanganligi maksimal yuklanish darajasining 40-60 foizini tashkil etishi lozim, aks holda, yuklanganlikning bu chegaradan oshishi ishchining ish qobiliyatini susayishiga olib keladi. Chegaradan tashqari ruhiy zo'riqish tormozli va asabiy ko'rinishlarga bo'linadi. Tormozli ruhiy

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

zo'riqish harakatning cheklanganligi va sekinlashishi orqali tavsiflanadi. Bunday holatda, ishchi oldingi holatidagiday epchillik, chaqqonlik va ustalik bilan o'z kasbiy mahoratini namoyon qila olmaydi, ya'ni fikrlash jarayoni sekinlashadi, eslash qobiliyati susayadi e'tiborsizlik va shu kabi boshqa salbiy belgilar yuzaga keladi.

Asabiy zo'riqish, hayajonlanish, ruhiy zo'riqish giperaktivligi, ko'p so'zlilik, qo'l va ovoz qaltirashi kabi belgilarda namoyon bo'ladi. Bunday holatda ishchi dag'al, xafaqon ko'rinishga tushishi, tez-tez beixtiyor ish jihozlari va asboblari holatini kuzatishi, ustkiyimini to'g'rilashi, qo'lini artishi va shu kabi qiliqlarni bajarishi kuzatiladi Albatta, bu holatlarning barchasi xatoga yo'l qo'yilishiga va natijada baxtsiz hodisalarni kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Ishchining ruhiy ishonchliligini belgilovchi alohida ruhiy holatlar: paroksizmal hushdan ketish, kayfiyatni psixogen o'zgarishi, ruhiy aktiv vositalarni (stimulatorlar, trankvilizatorlar, alkogol ichimliklar) qabul qilish ta'siridagi ruhiy o'zgarishlar ko'rinishlarida bo'ladi.

Paroksizmal holat - turli xil toifadagi hushdan ketish (bosh miyaning organik kasallanishi, epilepsiya, hushdan ketish), ya'ni bir necha sekunddan bir necha daqiqa oralig'ida hushni yo'qotishdir. Albatta, bunday holat turli xil og'ir oqibatlariga olib keluvchi, ba'zida o'lim bilan tugovchi baxtsiz hodisalarga sabab bo'lishi mumkin. Ish joyida xodimlarning stress darajasi yuqori bo'lib, charchoq va e'tiborsizlik sababli xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik holatlari ko'paymoqda. Bu esa baxtsiz hodisalar va mehnat samaradorligining pasayishiga olib kelmoqda. Bunday vaziyatning oldini olish uchun xodimlarning ruhiy holatini nazorat qilish tizimini joriy etish, stressni kamaytirish bo'yicha psixologik treninglar o'tkazish, ish sharoitlarini yaxshilash va motivatsion dasturlarni amalga oshirish zarur. Shuningdek, ish jadvalini optimallashtirish va dam olish imkoniyatlarini oshirish orqali xavfsizlik madaniyatini shakllantirish lozim.

Psixogen o'zgarishlar va affektiv (affekt-hissiy portlash, emotsional portlash) holatlar ruhiy ta'sir orqali yuzaga keladi. Kayfiyatning tushishi va apatiya bir necha soatdan bir necha oygacha davom etishi mumkin. Albatta, bunga turli xil ko'ngilsiz hodisalar, ixtilofli, mojaroli vaziyatlar sabab bo'ladi. Bunday holatda befarqlik, lanjlik, lohaslik, tormozlanganlik, e'tiborsizlik, muskul harakatining susayishi sodir bolishi yuzaga keladi va bu holatlar o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatini susayishiga, natija esa turli ko'rinishdagi baxtsiz hodisalarni kelib chiqishiga olib kelishi mumkin.

Xafa bo'lish, haqoratlanish, ishlab chiqarishdagi muvaffaqi- yatsizlik oqibatida esa effektiv holat yuzaga keladi. Insonda, effektiv holat vaqtida fikrlash-tafakkurlashning psixogen (emotsi-onal) torayishi kuzatiladi. Bunda harakatning tezligi, agressivligi va qo'polligi ortadi. Ruhiy aktiv vositalar, ya'ni dori-darmonlar va alkogol ichimliklarni qabul qilish ham ruhiy holatni salbiy o'zgarishiga olib keladi. Ruhiy aktiv vositalarga: stimulyatorlar (pervitin fenamin) va trankvilizatorlar (seduksen, elenium) kiradi. Ushbu dorilar asabiylashishni kamaytirib, xotirjamlikka olib kelish bilan bir qatorda, ruhiy aktivlikni kamaytiradi, reaksiya tezligini susaytiradi, apatiya va uyqusirashga sabab

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

bo'ladi. Bu esa, mehnat faoliyati davrida yo'l qo'yib bo'lmaydigan xatolarga sharoit tug'diradi hamda baxtsiz hodisalarni keltirib chiqaradi. Ruhiiy faoliyatni maishiy va ishlab chiqarish omillari ta'sirida o'zgarishi ishlab chiqarish faoliyatidagi muhandis tashkilotchilar oldiga ishchining ruhiy holatini nazorat qiluvchi tizimni vujudga keltirish hamda takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Ruhiiy holatni nazorat qiluvchi tizim insonning psixologik va fiziologik holatini kuzatib, mehnat xavfsizligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tizim turli texnologik vositalar, va psixologik yondashuvlar yordamida xodimlarning stress darajasi, diqqat-e'tibori va emotsional holatini baholaydi.

Tizim quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

1. Sensor va biometrik qurilmalar – Yurak urishi, qon bosimi, miya faolligi kabi ko'rsatkichlarni kuzatish.
2. Psixologik test va so'rovnomalar – Xodimning ruhiy holatini baholash.
3. Mobil ilovalar va ogohlantirish tizimi – Xodimlarning o'z holatini kuzatishi va kerakli paytda psixologik yordam olishi uchun.

Bunday tizimning joriy etilishi mehnat samaradorligini oshirish, stress va charchoq bilan bog'liq xatoliklarni kamaytirish hamda xavfsiz ish muhitini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent, «O'zbekiston», 2023-y.
2. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent, «Sharq», 1998 y.
3. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. Toshkent, 2023-y.
4. O'zbekiston Respublikasining «Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent, 2016
5. Гасанов М, Соколов Е. Трудовое законодательство Узбекистана (в вопросах и ответах). Издательский дом «Мир экономики и права», Ташкент, 1978 г.
6. Безопасность жизнедеятельности. (Под редакцией О.Н.Русака, краткий конспект лекций для студентов всех специальностей.- Ленинград, 1991г

